ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU I

23-25 MAYIS 2003

BİLDİRİLER

CİLT 1

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61
ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Üsküdar Belediye Başkanlığı
Üsküdar Araştırmaları Merkezi
Yayın No: 10

ISBN Takım No: 975-97606-6-5
ISBN Cilt-1: 975-97606-7-3

Editörler
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör

Kapak, İç Düzen
Artus İletişim Sanatları
0212 347 02 20

Baskı, Cilt
Seçil Ofset
0212 629 06 15

İstanbul, Ocak 2004

Üsküdar Sempozyumu
Yer: Üsküdar Belediyesi Çamlıca Eğitim Merkezi
Tarih: 23-25 Mayıs 2003
Düzenleyen: Üsküdar Belediyesi

ÜSKÜDAR TARİHİNDEN BİR KESİT: BULGURLU KÖYÜNÜN AZİZ MAHMUD HÜDAYİ'YE TEMLİKİ

Zekai Mete*

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın ilk çeyreği içinde Osmanlı toplumunun nabzını tutan önemli şahsiyetlerden biri de şüphesiz Aziz Mahmud Hüdayi idi. Medrese eğitimi yanında tasavvufa meylederek Halvetiye tarikatine giren Hüdayi, Bursa'da kadı iken Muhyiddin Üftâde'ye intisab etmişti. Anadolu ve Rumeli'deki irşad faaliyetlerinden sonra Üsküdar'a yerleşerek burada meşhur dergâhını inşa ettiren Aziz Mahmud Hüdayi'nin Bulgurlu köyünde bir çilehanesi ve bir de hamamı bulunuyordu[1].

Bu çalışmada Aziz Mahmud Hüdayi'nin hayatı, faaliyetleri ve dergahının önemi gibi konulardan ziyade, Üsküdar'a bağlı Bulgurlu köyünün Sultan I. Ahmed tarafından kendisine temlik edilmesi ve sonrasındaki gelişmeler ele alınacaktır.

Osmanlı idarî teşkilatında Kocaeli sancağına bağlı Gebze nahiyesi sınırları içinde yer alan Bulgurlu köyü, kazaî açıdan ise aynı sancağa bağlı Üsküdar kadılığına tabi idi[2]. Tersanenin ihtiyacı olan fundalıkların[3] sıkça bulunduğu köyde, İstanbul esnafının buz talebini karşılayan iki "karlık"[4] yanında, kireç ocakları[5] da yer almaktaydı. Ayrıca, Üs-

---

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi

1 Aziz Mahmud Hüdayi'nin hayatı, faaliyetleri ve Üsküdar'daki dergahı (külliyesi) hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982; aynı yazar, "Aziz Mahmud Hüdayi" mad. *DİA*, c. IV, s. 338-340; aynı yazar; "Celvetiyye" mad. *DİA*, c. VII, s. 273-275; Ziver Tezeren, *Seyyid Aziz Mahmud Hüdayi*, İstanbul 1984; M. Baha Tanman, "Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi" mad. *DİA*, c. IV, s. 340-343; F. Cangüzel (Güner) Zülfikar, *Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi'nin Kuruluşu ve İlk Yüzyılı* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999).

2 "Kocaeli sancağında Üsküdar kazası muzâfâtından Gekbuze nâhiyesinde Burlgurlu nâm karye ..." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BA], *Atik Şikâyet Defteri*, nr. 110, s. 100, hüküm 1, fî evâsıt-ı S sene 1139/8-17 Ekim 1726).

3 İstanbul ve Üsküdar kadılarına gönderilen 14 R. 1132 (15 Şubat 1720) tarihli ferman suretleri (İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi [İMŞSA], *İstanbul Kadılığı Sicilleri*, nr. 141, s. 84; keza, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 363, s. 129). Bir geminin teknesi inşa edildiğinde veya kayık, kalyon, kadırga gibi gemilerin bakımı sırasında bunları kurutmak için funda yakılırdı (İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 121).

4 Üsküdar nâibi Nimetullah'a evâhir-i R. 1153/16-25 Temmuz 1740 tarihli hüküm (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 165, s. 282, hüküm 936); keza Galata kadısına hitaben 9 R. 1153/4 Temmuz 1740 tarihli hüküm (BA, *MAD*, nr. 7608, s. 70b, hüküm 2).

5 Bulgurlu'daki kireçhane işletmesi hakkında Âsitâne kaimmakamı ile İstanbul ve Üsküdar kadılarına yazılan evâil-i Ra. 1130/2-11 Şubat 1718 tarihli hüküm için bkz. BA, *Atik Şikâyet*, nr. 73, s. 558.

küdar'daki çeşitli yapılara künklerle ulaştırılan suların bir kısmı da yine Bulgurlu civarında hafriyatla çıkarılan menbalardan sağlanmaktaydı.

1617 Haziranı'na kadar dirlik sistemi içinde yer alan Bulgurlu köyünün gelirleri, Yenice Kale (Anadolu Hisarı) muhafızlarına ve dizdarlarına timar olarak tahsis edilmekteydi[6]. Bu tarihten sonra ise köy arazisinin ve halkının hukukî ve malî statüsü değişikliğe uğramıştı. Bu değişiklik, Bulgurlu köyünün tamamı ile yakınındaki Ilısuluk köyüne ait bazı mevkilerin devrin padişahı I. Ahmed tarafından Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edilmesiyle gerçekleşmişti. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki sayıma göre[7] 75 erkek nüfusun kayıtlı olduğu Bulgurlu köyünde 54 vergi mükellefi bulunuyordu. Bu tarihte Bulgurlu köylüsünün ekemediği fazla topraklar köy dışında sakin olan (="hâricden") 28 kişi tarafından ziraat ediliyordu. Sultan I. Ahmed zamanındaki sayımda[8] ise köyde 44 vergi hanesi kayıtlıydı ve fazla topraklar "hâricden" 26 kişinin kullanımındaydı. Diğer taraftan tapu tahrir defterlerinde, Ilısuluk mezraa olarak değil, Bulgurlu gibi "karye" yani köy statüsünde kaydedilmişti[9].

Bulgurlu köyünün temlik tarihi 8 Cemaziyelahir 1026 (12 Haziran 1617)'dır[10]. Her ne kadar, ferman suretinde geçen *"... Bulgurlu nâm karye ve Ilısuluk nâm mezâri' ... Şeyh Mahmud hazretlerine temlik olunup ..."* ifadesinden Ilısuluk mezraalarının tamamının temlik edildiği gibi bir mana çıkıyorsa da, diğer belgeler incelendiğinde Ilısuluk'un sadece bir kısmının temlik edildiği anlaşılmaktadır. Boğazkesen Hisarı muhafızlarının timarı[11] durumunda olan Ilısuluk köyünün "Gaziler depesi" olarak anılan mevkileri, sınırın tesviyesi için Bulgurlu köyüne "zamm ve ilhâk" olunmuştu[12]. Ilısuluk köyünden Bulgurlu'ya katılan yerler, Gaziler tepesinin batı tarafından aşağıdaki düzlüğe kadar olan bölgeyi içine alıyordu[13]. Bu kısmın temlik tarihi ise evâsıt-ı C. 1026 (15-24 Haziran 1617)'dır. İki temlik muamelesi arasında yaklaşık on günlük bir fark bulunmaktadır. Bunun nedeni ise aşağıda izah edilecektir.

Bulgurlu'nun dirlik sisteminden çıkarılıp Hüdayi'ye temlik edilmesi üzerine, bu köyün sipahisi olan dizdara, elinden giden Bulgurlu'ya karşılık olarak havass-ı hümayun köylerinden olan Merdivenli (=Kurbanlı) ve Virane köyleri timar olarak tahsis edil-

---

6 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 5, (20 C. 1026/24 Haziran 1617 tarihli nişan-ı şerif sureti); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s. 100 (evâsıt-ı S. 1139/8-17 Ekim 1726 tarihli hüküm).

7 BA, *Tapu Tahrir Defteri* [TD], nr. 436, s. 360-363.

8 BA, *TD*, nr. 733, s. 189 (Latin rakamlı). Sözkonusu defter katalogda I. Ahmed dönemine ait gösterilmesine rağmen, daha eski tarihli bir sayıma ait olması lazımdır.

9 "Karye-i Ilısuluk" (BA, *TD*, nr. 436, s. 359); "Karye-i Ilısuluk" (BA, *TD*, nr. 733, s. 184 -Latin rakamlı-); diğer bazı belgelerde de Ilısuluk "karye" (=köy) olarak geçmektedir: "...Ilısuluk nâm karye...", "... karye-i Ilısuluk..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 73, s. 191, evâil-i Ca. 1129/13-22 Mayıs 1717); "Ilısuluk nâm karye" (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 75, s. 34, evâsıt-ı Ra. 1130/12-21 Şubat 1718); "Ilısuluk nâm karye" (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 41, s. 175, hüküm 772, evâhir-i R. [1]116/23-31 Ağustos 1704); "Ilısuluk nâm karye" (İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 109, evâil-i şehr-i Cumâdel-ahire sene sitte ve işrine ve elf/5-14 1617)

10 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 2, (2 Receb 1026/5 Temmuz 1617 tarihli ferman sureti).

11 BA, *Atik Şikâyet*, nr. 41, s. 175, hüküm 775, evâhir-i R. [1]116/23-31 Ağustos 1704.

12 BA, *Atik Şikâyet*, nr. 73, s. 191, hüküm 3, evâil-i Ca. 1129/13-22 Mayıs 1717.

13 "Gaziler depesinin cânib-i garbîsinden sahraya varınca ..." (BA, *TD*, nr. 733, s. 189 (Latin rakamlı); "... Ilısuluk nâm karye ... hudûdunda Gaziler depesinün sahraya varınca olan arazi Üsküdarî Şeyh Mahmud Efendi kuddise sırrıhu'l-azîz hazretlerinin vakfı olan Bulgurlu karyesine tesviye-i hudûdu içün zamm ve ilhâk ... olunmağla ..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 73, s. 191, hüküm 3, evâil-i Ca. 1129/13-22 Mayıs 1717).

miş ve tahrir defterinde ilgili yere şerh düşülmüştür[14]. Hasad vakti 12 C. 1026/16 Haziran 1617 tarihi olan Bulgurlu, bu tarihten dört gün önce temlik edilmiştir ve sözkonusu hasad mahsulü Hüdayi tarafından tahsil olunacaktır[15]. Aynı zamanda, Bulgurlu'da bulunan -muhtemelen mîrîye ait- ağılların kaldırılıp başka köylere nakledilmesi için Bostancıbaşı'ya da ayrı bir ferman yazılmıştır[16].

Bulgurlu'nun temlik edilişiyle, Aziz Mahmud Hüdayi'nin burada bir çilehanesi[17] ve bir hamamının[18] bulunması arasında bir ilişkinin olduğu ortadadır. Bunun ötesinde, temliki kolaylaştırıcı daha başka olgular da vardır. Nitekim iki ayrı kayıt, Bulgurlu'da Aziz Mahmud Hüdayi'nin tasarrufunda ve mülkiyetinde bulunan bazı araziler hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan daha erken tarihli olanı, Hüdayi'nin Bulgurlu köyünde bir bağ satın almasıyla ilgili mübayaa hüccetidir[19]. Diğer kayıt ise Bulgurlu'nun içinde kaydedildiği tapu tahrir defterinde yer almaktadır. Buradaki kayıtta, Gaziler tepesi mevkii ile yakınındaki "tahminen" 100 dönümlük bir "arâzi-i hâliye"nin (boş, işlenmeyen toprağın) Hüdayi hazretleri tarafından "ihyâ" edilerek bağ ve bahçe haline getirildiği ve öşür karşılığı olarak da timar sahiplerine "maktûan" belirli bir meblağ ödendiğine temas olunmaktadır[20]. Bu muamelenin tahrir defterine kaydedilmesi için Tevkiî'ye hitaben bir ferman çıkarılmış ve bu emre göre 27 S. 1021 (29 Nisan 1612) tarihinde deftere şerh düşülmüştür.

İşte yukarıda bahsi geçen ikinci temlik bu son arazileri kapsamaktadır. İlk önce, içinde Aziz Mahmud Hüdayi'nin mülk bağı bulunan Bulgurlu köyünün tamamı temlik edilmiş, ancak daha sonra, boş araziden ihya ederek ziraate açtığı Gaziler tepesi ile yakınındaki 100 dönümlük arazi de temlik edilmiştir. Yani temlik edilen arazilerden bir kısmı on sene, bir kısmı da beş seneden beri Aziz Mahmud Hüdayi'nin mülkiyetinde ve tasarrufundadır. Çileye soyunmak üzere 1024 (1615)'de Hüdayi tarafından inşa ettirilen ve bu yüzden çilehane adını alan mescid-zaviyenin bulunduğu mevki[21], Gaziler tepesinin yakınında ihya ettiği 100 dönümlük arazinin içinde bulunuyor olabilir[22].

---

14 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 5, 20 C. 1026/24 Haziran 1617 tarihli ferman sureti.

15 *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 2, 2 B. 1026/5 Temmuz 1617 tarihli ferman sureti.

16 "... Bulgurlu nâm karye ... Mevlânâ Şeyh Mahmûd ... kerâmetuhuya hibe ve temlik olunmağla ... mülkü olan karye-i mezbûredeki ağılları kaldırup âhar karyeye nakl etdürüp ..." (*Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 3, evâil-i B. sene 1026/4-13 Temmuz 1617 tarihli ferman sureti).

17 M. Baha Tanman, aynı madde, s. 343.

18 H. Kâmil Yılmaz, aynı madde, s. 339.

19 Vakıflar Baş Müdürlüğü, İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphanesi ve Arşivi (Selimiye), nr. 4798. Sözkonusu belgenin özetinin bulunduğu katalog fişinde geçen *"Aziz Hüdayi'nin Bulgurlu köyünde bir üzüm bağını satın aldığı hakkında 1014 tarih ve Üsküdar Kadı Naibi Mehmed tasdikli mülknamesi"* şeklindeki ifadenin iki yerinde hata bulunmaktadır. Birincisi, belgenin tarihi 1014 değil 25 Ra. 1016'dır. İkincisi ise belge türü mülkname değil, Üsküdar mahkemesince Arapça olarak kaleme alınmış bir satış hüccetidir. Ayrıca katalogta Aziz Mahmud Hüdayi vakfı ile ilgili 42 belge yer almaktadır. Bunlardan 24 tanesi, Hüdayi dönemine aittir ve çeşitli kişilerden satın aldığı ev, dükkan, konak, bağ, bahçe gibi gayri menkullere ait mübayaa hüccetleridir. Diğerlerinin çoğu, külliyenin 1266/1850 yangınından sonra devrin sultanı Abdülmecid tarafından yeniden inşa ettirildikten sonra (Tanman, aynı madde, s. 339), vakıfta görevli muhtelif kişiler adına düzenlenen H. 1271/1272-1273 tarihli beratlardır. (Adı geçen kütüphanedeki belgelerden bizi haberdar eden Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz Bey'e teşekkürü bir borç bilirim).

20 *"el-ma'rûf be-Gaziler depesi ve kurbunda tahmînen yüz dönüm mikdârı arâzi-i hâliyei .... hazret-i Şeyh Mahmud Efendi ihyâ ve bağ ve bağçe edüp ..."* (BA, *TD*, nr. 733, s. 189 -Latin rakamlı).

21 Tanman, aynı madde, s. 343.

22 Nitekim, bugün çilehanenin arka tarafında Gaziler isminde iki ayrı sokak yer almaktadır. Hüdayi'nin hamamı ise, çilehanenin hafif kuzey-doğusunda ve yaklaşık 400-500 m. uzağında yer almaktadır. Bugün

Bu bilgiler temlik muamelesine de bir anlam kazandırır mahiyettedir. Zira, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, ihya ve imar etmek maksadıyla bazı dervişlere, din büyüklerine veya zaviye sahiplerine boş topraklardan mülk olarak araziler temlik edildiği bilinen bir uygulamadır[23]. Bu şekilde kendisine mülk olarak toprak verilen zaviye sahibi de, burasını dervişlerine ekip biçtiriyor veya dışarıdan ahali getirterek sözkonusu araziyi iskân etmeye çalışıyordu. Bu şartlarla temlik edilen veya iskan gibi faaliyetlere sahne olan arazinin hukukî konumu da ayrıca değerlendirilmelidir[24].

Aziz Mahmud Hüdayi adına yapılan temlikin de, ilk dönem temlikleriyle benzeşen yönleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, temlik edilen topraklar içinde Hüdayi'nin mülk arazisi de yer almaktadır. İkinci olarak, Hüdayi de, kuruluş yıllarındaki kolonizatör dini liderler gibi zaviye (=mescid, çilehane) inşa etmiş ve boş arazileri ihya ederek ziraate açmıştır. Üçüncü ve en mühim benzeşme yönü de, Bulgurlu köyünün Aziz Mahmud Hüdayi'ye "harâb iken" iken temlik edilmiş olmasıdır[25]. Hüdayi de, kendisine temlik edilen bu "harâb" köyü ve arazilerini iskân etmek üzere başka yerlerden insanlar davet ederek sözkonusu toprakları imar ve ihya etmeye çalışmıştır[26]. Bu iskân faaliyeti devlet merkezine de bildirilmiş, bu konuda hükûmetin de onayı alınarak, gelip bu topraklarda meskun olmak isteyenlere başkaları tarafından mani olunmaması, zorluk çıkarılmaması ve müdahale edilmemesi konusunda ferman düzenlenmiştir[27]. İlginç olarak, temlik olunan arazilere yerleşmek isteyenler içinde Ermenilerin de bulunmuş olmasıdır.

---

hamam, çilehane ve Gaziler sokakları bir üçgen şeklinde lokalize edilmiştir. Eğer XVII. yüzyılın ilk çeyreği içinde anılan Gaziler tepesi ile bugün var olan Gaziler isimli iki sokağı fiziken özdeşleştirebilmek ihtimali varsa, fermanda da temlik edilen ikinci alanın Gaziler tepesinin batı tarafından sahraya kadar olan kısmı kapsadığı belirtildiğine göre, bu bölgenin yukarıda bahsedilen üçgen içinde kalan arazi olduğu öne sürülebilir. Diğer taraftan bu arazinin, bugünkü Gaziler sokaklarının bulunduğu yerden doğu ve güney-doğuya doğru inen meyilli arazi olduğu da düşünülebilir. Ancak belgede, ihya ve temlik edilen arazinin Gaziler tepesinin batı tarafında kaldığı çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ancak yine de, yukarıda lokalizasyon denemesi yapılan arazinin sınırlarını veya mevkiini net olarak tesbit etmek için topoğrafya üzerinde ayrıntılı inceleme yapmak gerekecektir.

23 Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I, İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II (Ankara 1942), s. 279-386.

24 Osmanlı padişahlarının yaptığı arazi temlikleri ve bu topraklarla bunlardan tesis edilen vakıfların hukukî durumları, Osmanlı döneminde olduğu gibi, bugün de ilgili çevrelerde tartışılmaktadır. Bu konunun incelendiği veya yorumlandığı çalışmaların belli başlıları için bkz. Ebul Ula Mardin, *Toprak Hukuk Dersleri*, Ankara 1953; Ö. L. Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu* Eserler I, *[Toprak Meselesi]* İstanbul 1980, ss. 231-247; aynı yazar, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyetleri", *[Toprak Meselesi],* ss. 249-280; aynı yazar, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *[Toprak Meselesi],* ss. 209-230; Hüseyin Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzelkişileri* I, İstanbul 1979; İsmet Sungurbey-Ömer Hilmi Karinabadizade, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul 1978; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996 (2. bs). Buradaki temlik olayını, bir müddettir üzerinde çalıştığımız temliknâmelerle ilgili araştırmada ayrıca değerlendireceğimiz için burada bu kadarla yetinmek istiyoruz.

25 "... Bulgurlu nâm karyede vâkı' menâzil ashâbı gelüp *karye-i mezbûr harâb iken* Üsküdarî Şeyh Mahmûd Efendi kuddise sırruhü'l-azîze hibe vü temlîk olundukda ..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s 100, evâsıt-ı S. 1139/8-17 Ekim 1726).

26 "... karye-i mezbûre müteveffâ-yı mûmâileyhe hîbe vü temlîk olundukda âhar mahallerden *re'âyâ da'vet edüp* ..."(aynı defter, aynı yer).

27 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 108, kayıt 7 (evâil-i B. 1026/4-13 Temmuz 1617 tarihli ferman sureti).

Aziz Mahmud Hüdayi ve devlet merkezi bu konuda herhangi bir ayırım yapmamış, ihya ve imarı sağlamak amacıyla sözkonusu topraklarda meskun olmak isteyen her millete kapıyı açık bırakmışlardır[28]. İskân serbestiyeti tanıyan fermanın, temlik uygulamasından hemen bir ay sonra düzenlenmiş olması, bölgenin imarının acil olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Nitekim, Aziz Mahmud Hüdayi gelen yerleşimcilere mülk evler inşa etmeleri için kadı hücceti ile bedelsiz ve kira ücreti talep etmeksizin yerler vermiş, onlar da bu topraklara evlerini yaparak civardaki arazileri ekip biçmeye başlamışlardır[29].

Sözkonusu araziler Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edildikten sonra, bizzat Üsküdar kadısının da katılacağı bir keşif komisyonu oluşturularak Bulgurlu köyü ile Gaziler tepesinin batı tarafından aşağıdaki düzlüğe kadar olan arazinin hududlarının belirlenmesi için bir ferman kaleme alınmış[30] ve bölgeyi tanıyan kişilerin katılımıyla da arazinin sınırları tesbit edilerek *"sınurnâme olmak üzere"* bir sureti Aziz Mahmud Hüdayi'ye verilmiş, bir sureti de devlet merkezine gönderilmiştir. Merkeze gönderilen suret de, tahrir defterinde Bulgurlu köyünün kayıtlı olduğu yere iliştirilmiştir[31]. Temlik muamelesi gerçekleşip, sınırlar da tesbit edildikten sonra, Aziz Mahmud Hüdayi sözkonusu araziler üzerindeki hukukî haklarını gösteren bir *"serbestnâme-i hümâyûn"* talebinde bulunmuş, bunun üzerine de istediği belge düzenlenerek kendisine verilmiştir[32].

Bu arazilerin daha sonra, Aziz Mahmud Hüdayi tarafından evladlık olarak vakfedilmesiyle de[33], Bulgurlu köyü arazileri ve üzerinde yaşayan halkın hukukî ve malî statüsü ikinci bir değişime uğramıştır. Bundan böyle, ihya edilen topraklara yerleşen ahali tara-

---

28 "... temlik olunan Bulgurlu nâm karye ... hâricden *ba'zı ermeni tâ'ifesi gelüp konub tevattun eylemek murâd eylediklerinde* kimesne mâni' ve müzâhim olmayup şeyh-i müşârunileyhin mülk karyesi toprağında ne mahalde isterler ise tevattun eyleyeler deyü fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur ... mûmâileyhin mülk karyesi toprağında her ne mahalde *eğer Ermenilerdir ve eğer sâir milel* ... gelüp tevattun eyleyüp zirâ'at ve hıraset eylemek isterler ise hâricden bir ferdi dahl ü ta'arruz etdirmeyüp kimesne mâni' ve müzâhim olmaya ..." (Aynı defter, aynı yer).

29 "... karye-i mezbûre müteveffâ-yı mûmâileyhe hîbe vü temlîk olundukda âhar mahallerden re'âyâ da'vet edüp iskân eyledükde mülk binâ itmek üzre *arsaların hüccet-i şer'iyye ile virüp* ve evler binâ olundukda bu âna gelince menzilleri hüccet-i şer'iyye ile mülkiyyet üzre bey' u şirâ ve tasarruf olınup (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s 100, evâsıt-ı S. 1139/8-17 Ekim 1726).

30 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 109 (evâil-i C. 1026/5-14 Haziran 1617 tarihli ferman sureti).

31 BA, *TD*, nr. 733, s. 186-187 (Latin rakamlı). Bu sınırnamenin, sonraki padişahlar Sultan II. Osman ve Sultan I. Mustafa tarafından da yenilendiği hususu, Sultan IV. Murad tarafından yenilenen yeni sınırname metninde yer almaktadır (bkz. Ayşegül Nadir, *Osmanlı Padişah Fermanları*, s. 88-89)

32 Arazi üzerinde temlikname sahibinin şer'î ve örfî haklarını gösteren *"serbestnâme"*de şu hususlara dikkat çekilmektedir: "... imdi emlâk ve evkâf min-külli'l-vücûh serbestdir buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardıkda resm-i cürm ü cinâyet ve resm-i arûsâne ve kul ve câriye-i müjdegânisine ve sâir bâd-ı hevâsına beylerbeyi âdemlerinden ve sancakbeyi subaşılarından ve alaybeyi ve çeribaşı ve ümenâ ve ummâl ve zü'amâ ve erbâb-ı timârdan ve iş-erlerinden ve gayriden bir ferdi dahl ü ta'arruz etdirmeyüp mûmâileyhin âdemlerine zabt u kabz etdiresiz ânın ki yazılu re'âyâsının birinden cürm sâdır olup bi-hasebi'ş-şer'i'ş-şerîf salb u siyâset veyahud kat'-ı uzva müstehak olsa ol vakit dahi hükm-i kadı lâhik olup hüccet-i şer'iyye verildikden sonra mücrime günâh sâdır olduğu yerde siyâsete me'mûr olana mûmâileyhin âdemi ma'rifetiyle icrâ etdirüp hâric yere alup gitmeğe komayup ve bedel-i siyâset deyü bir akçe ve bir habbesin aldırmayasız ve şimdiye dek dahl olunup rusûm-ı serbestiyyesinden kimesne bir nesne almışlar ise ba'de's-sübût hükm edüp bî-kusûr ana veresiz ..." (İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 133, s. 107, evâhir-i C. 1026/25 Haz.-4 Tem. 1617 tarihli ferman sureti).

33 "... karye-i Bulgurlu ma'a ba'zı arâzî-i mezra'a-i Ilısuluk, eş-şehîr be-Gaziler depesi ... Üsküdarî Hüdâyî Seyyid Mahmûd Efendi'ye hîbe vü temlîk idüp bin yigirmi altı Cumâde'l-âhir'inün evâilinde mülknâme-i hümâyûn verüp ve şeyh-i mûmâ ileyh dahi karye-i mezbûreyi *evvelen kendü nefsine ba'dehû evlâd-ı ev-*

fından kiralanan bağlardan ve ziraat edilen araziden elde edilen öşür ve diğer vergi gelirleri vakıf adına tahsil edilecektir[34]. Vakfın türü evladlık olması nedeniyle de elde edilecek gelir, Aziz Mahmud Hüdayi'nin evladı arasında paylaşılacaktır[35]. Aziz Mahmud Hüdayi'ye verilen "serbestnâme"de de belirtildiği üzere, Osmanlı kanunnameleri gereğince "emlâk ve evkaf" her açıdan serbest olarak idare olunmakta, bu araziler içinde tahakkuk eden vergilerin tahsiline veya köy halkının şer'an ve örfen cezalandırılması gereken herhangi bir olaya devlet görevlilerinin veya başkalarının hukuken ve kanunen müdahale yetkisi bulunmamaktaydı. Nitekim, köy halkından tahsil olunacak vergilere müdahale edilmesi üzerine, vakfın zarara uğradığını öne süren vakıf mütevellisi devlet merkezine müracaat etmiş ve Bulgurlu'nun *"mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kadem serbest olmak üzere"* Hüdayi'ye temlik edilmiş olduğunu teyid eden yeni bir ferman düzenlenmesini sağlamıştır[36]. Bu serbestiyetin yanında, ayrıca köy halkının *"avârız"* türü yükümlülüklerden de muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. 1145/1733 senesinde İran üzerine düzenlenen seferde, askerin ihtiyacı için yol üzerindeki köyler halkından satın alınması lazım olan zahirenin, muafiyet iddiaları kabul edilmeksizin muaf ve gayri muaf herkesten hissesine düşen miktarda zahirenin alınması yönündeki fermana göre Bulgurlu köyü halkından da zahire istenmişti[37]. Ancak vakıf mütevellisinin, Bulgurlu'nun bu tip yükümlülüklerden *"mu'âf ve müsellem"* köylerden olduğu yönündeki itirazı üzerine merkezdeki mevkufat defterlerine bakılmış, defterde şark seferi için muafiyet gözetilmeksizin herkesin bu yükümlülüğe tabi olması gerektiğini emreden ferman kaydının varlığına rağmen, Bulgurlu köyü halkının ellerinde avârız ve tekâlif türü vergilerden muaf olduklarını gösteren fermanların bulunduğu, şimdiye kadar muafiyet durumlarının bozulmadığı ve bu hususun son olarak 1093/1682 tarihinde mevkufat defterlerine kaydedilmiş bulunduğu görülmüş, bunun üzerine de "âhar karyeye sirâyet eylememesi şartıyla" muafiyetin devam etmesi yönünde yeni bir ferman düzenlenmesine karar verilmiştir[38]. Sözkonusu hukukî-mâli konumun tesbiti açısından da, muafiyet hakkında düzenlenen fermanın bir sureti Üsküdar mahkemesi siciline kaydedilmek üzere gönderilmiştir[39].

---

lâdına vakf idüp ..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s. 100, evâsıt-ı S. 1139/8-17 Ekim 1726); keza, BA, *Atik Şikâyet*, nr. 75, s. 34, hüküm 3 (İstanbul kaimmakamına ve Üsküdar mollasına evâsıt-ı Ra. 1130/12-21 Şubat 1718 tarihli hüküm). Aziz Mahmud Hüdayi külliyesi hakkında hazırlanan bir doktora tezinde (F. Cangüzel (Güner) Zülfikâr, *Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesinin Kuruluşu ve İlk Yüzyılı*, Hacettepe Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, Ankara 1999), Bulgurlu köyünün temlik edilmesine yer verilmiş (s. 56, 57, 118), vakfa ait tarım işletmeleri içinde Bulgurlu köyü gösterilmiş (s. 53, 55), Hüdayi tarafından evladlık olarak vakfedilen 9 ev kaydına temas edilmiş (s. 54, 100, 101) olmasına rağmen, Bulgurlu'nun evladlık olarak vakfedildiğine yer verilmemiştir.

34 "... bâğlarınun ve zirâ'at olunur yerlerinün öşr ü resmlerin vakf-ı mezbûre mütevelliyesi tarafına edâ olınup ..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s. 100).

35 "... Bulgurlu nâm karyenün hâsıl olan gallesin batn-ı evvelde olan evlâdına şart ve ta'yîn idüp ..." (BA, *Atik Şikâyet*, nr. 58, s. 290, hüküm 4, İstanbul kaimmakamına ve İstanbul eski kadısı Mevlânâ Mirzâde Şeyh Mehmed'e evâhir-i Z. 1124/19-27 Ocak 1713 tarihli hüküm); kezâ, Bulgurlu'da vakfa ait tarlaların icareteyn olarak kiraya verilmesiyle elde edilen 16.530 kuruşun Hüdayi evladı arasında taksim olunması için Evkaf Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 15 R. [12]70/15 Ocak 1854 tarihli takrir için bkz. BA, *A.DVN*, dosya 94, gömlek 84.

36 BA, *Atik Şikâyet*, nr. 11, s. 121, hüküm 2, (Üsküdar kadısına hitaben yazılan evâhir-i Ca [10]99/24 Mart-2 Nisan 1688 tarihli hüküm).

37 BA, *Kepeci Mevkufât*, nr. 2886, s. 278, (Gebze kadısına gönderilen 7 Za 1145/21 Nisan 1733 tarihli ferman sureti).

38 Aynı defter, aynı yer.

39 İMŞSA, *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 388, s. 88.

Buna benzer bir konu daha geç tarihlerde tekrar gündeme gelmiş, belediye teşkilatının kurulmasıyla Dokuzuncu Belediye Dairesi'ne ait bazı vergilerin tahsil edilmesi konusunda yine uyuşmazlık çıkmıştır. Olay "Meclis-i Vükelâ"da görüşülmüş, bu konuda, Evkaf Nezareti, Defter-i Hakani Nezareti, Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti, Sadaret gibi kurumlarla yapılan yazışmalar ve daha önce bu konuda verilmiş kararlar incelenmiş, Aziz Mahmud Hüdayi vakfının "müstesna evkaf dahilinde" olduğu, muafiyeti haiz bulunduğu, köy halkının tüm avarız ve tekaliften muaf tutuldukları anlaşılmış ancak belediye resmi alınıp alınmadığına dair bir kaydın bulunmadığı görülmüştür. Bütün bu mülahazalar gözönünde tutularak, Bulgurlu'nun eskiden bir köy iken şimdilerde gelişerek bir kasaba haline gelmiş bulunduğu ve yerleşimin eski sınırları aştığı, bu yüzden avarız ve tekalif cinsinden olmayan belediye vergisinin eski köy hududunu aşan esnaftan alınması, köy dahilinden hiç bir vergi talep edilmemesi yönünde karar çıkmıştır[40]. Bu arada vakfa ait mezraa ve meralarda otlayan koyunlardan vakıf adına tahsil edilen "ağnâm rüsûmunun" emsaline uygun olarak "maktû'" surette Maliye Nezareti tarafından tahsil edilmesiyle ilgili bir teşebbüste bulunulmuş, yapılan yazışmalardan sonra sözkonusu verginin maktû'a bağlanmasının Hüdayi vakfına bir zararı olmayacağı yönündeki görüş hakim olarak, ağnâm resminin maktû olarak tahsil edilmesine karar verilmiştir[41].

Diğer taraftan Bulgurlu köyü Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edildikten ve kendisi tarafından da evladlık olarak vakfedildikten sonra, vakfın idaresi ve gelirin paylaşımı konusunda Hüdayi'nin soyundan gelenler arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıktığı gibi[42]; vergiler veya vakfa ait arazilerin aidiyeti veya işletilmesi konusunda köylüler ve diğer kiracılarla da bir takım sorunlar yaşanmıştır[43].

* * *

---

40 BA, *MV*, dosya 133, gömlek 95, (3 R. 1324/27 Mayıs 1906 tarihli karar).

41 BA, *A.MKT.MHM*, dosya 466, gömlek 24, 17 Ş. 1290/9 Ekim 1873.

42 Bunlardan bazıları için bkz. BA, *Mühimme Defteri*, nr. 121, s. 44, hüküm 4 (Üsküdar nâibine evâhir-i B. 1125/13-22 Ağustos 1713 tarihli hüküm); *Aynı defter*, s. 61, hüküm 1 (Üsküdar nâibine evâhir-i B. 1125/13-22 Ağustos 1713 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 58, s. 290, hüküm 4 (Üsküdar mollasına evâhir-i Z. 1124/ 19-27 Ocak 1713 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 60, s. 371, hüküm 4 (Üsküdar mollasına evâsıt-ı C. [1]124/16-25 Temmuz 1712 tarihli hüküm).

43 BA, *Atik Şikâyet*, nr. 107, s. 311, hüküm 2 (arsa ve mera kirası ile ilgili Üsküdar monlâsına evâil-i R. [1]138/7-16 Aralık 1725 tarihli hüküm); BA, *Aynı defter*, s. 303, hüküm 3, (icâreteynli vakıf evler hakkında Üsküdar mollasına ve bostâncıbaşıya evâhir-i Ra. 1138/27 Kasım-6 Aralık 1725 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 110, s. 100, hüküm 1 (vakıf idaresi ile köydeki ev sahipleri arasındaki kira meselesi ile ilgili olarak Üsküdar mollasına evâsıt-ı S. 1139/8-17 Ekim 1726 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 39, s. 852, hüküm 2 (vakfa ait kireç ocağına müdahale ettirilmemesi yönünde Üsküdar kadısına evâil-i N. [1]115/8-17 Ocak 1704 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 73, s. 191, hüküm 3 (vakıf idaresi ile Ilısuluk zaimi arasındaki toprak davası hakkında Gebze naibine evâil-i Ca. 1129/13-22 Mayıs 1717 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 75, s. 34, hüküm 3 (vakıf mütevellisi ile civar köyler sipahileri arasındaki toprak davası için İstanbul kaimmakamına ve Üsküdar mollasına evâsıt-ı Ra. 1130/12-21 Şubat 1718 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 45, s. 430, hüküm 4 (vakıf idaresi ile Bulgurlu'da toprak ziraat edenler arasındaki dava için Üsküdar kadısına evâsıt-ı Ca. [1]118/21-30 Ağustos 1706 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 163, s. 73, hüküm 262 (Üsküdar kadısına evâil-i R. [1]152/8-17 Temmuz 1739 tarihli hüküm); BA, *İstanbul Ahkam*, nr. 7, s. 305, hüküm 945 (evâil-i Za. [1]179/11-20 Nisan 1766 tarihli hüküm); BA, *Atik Şikâyet*, nr. 127, s. 468, hüküm 1 (evâhir-i R. 1143/3-11 Kasım 1730 tarihli hüküm); *Üsküdar Kadılığı Sicilleri*, nr. 209, s. 92 (evâsıt-ı R. 1062/21-30 Mart 1652 tarihli hüküm).

Üsküdar gibi hemen her yönüyle sayısız belgelere konu olmuş bir beldenin tarihine katkıda bulunacak mahiyette bir çok çalışma ortaya koyabilmek şüphesiz mümkün gözükmektedir. Böyle bir sempozyum için aklımızdan (Üsküdarın balıkçıları, kayıkçıları, iskeleleri, çiçekçileri, menzilhanesi, su kaynakları gibi) bir çok monografi geçmesine rağmen; Aziz Mahmud Hüdayi ile ilgili kaleme alınacak bir çalışmanın, tasavvuf tarihi yanında, hukuk, iktisat ve sosyal tarih alanlarının da ilgi sahası içine girebileceği düşüncesi etkili olmuştur denebilir. Hatta Aziz Mahmud Hüdayi ile ilgili yapılabilecek çok farklı inceleme alanlarının bulunması bu açıdan bir tercih zorluğunu da gündeme getirmiştir. Eğer, tebliğ sunduğumuz oturuma katılan Belediye Başkanı Sayın Yılmaz Bayat'ın özel bir "Hüdayi Sempozyumu" düzenlenebileceği konusundaki düşüncesi gerçekleşme imkanına sahip olursa, Aziz Mahmud Hüdayi ile ilgili daha farklı konular da ele alınabilir. Böyle bir sempozyuma, Hüdayi'nin soyundan gelenler; Hüdayi külliyesinin yanması ve sonrasındaki imar faaliyetleri; Hüdayi vakfına katılan mülhak vakıflar; külliyeyi besleyen su kanalları ve bunların tamirleri vb. spesifik konular üzerinde tesbitler yapabilme imkanı ortaya çıkacaktır.

Bu arada, Aziz Mahmud Hüdayi külliyesi ve vakfı ile ilgili yaklaşık dört-beş bin belge ve defterden oluşan bir koleksiyonun varlığına araştırıcıların dikkatini çekmek isteriz. F. Cangüzel (Güner) Zülfikar, Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi üzerine yaptığı doktora çalışması esnasında, Hüdayi dergahında sandık ve bohçalar içinde bulunan bu belge ve defterler üzerinde inceleme yapmış, yarısından fazlasının tasnifini yaparak tezine ilave etmiştir[44]. Belgelerin çözümlenmesinde kendisine yardımcı olan bir meslektaşımın ifadesine göre, sözkonusu belge ve defterlerin aslı şu anda Sultanahmet Camii bitişiğindeki Sultan IV. Murad türbesinin içinde bulunan Müze ve Türbeler Müdürlüğü'nde muhafaza edilmektedir. Bunların varlığını devam ettirebilmesi için Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı çatısı altında toplanıp bir tasnifinin yapılması ve çürümüş durumda bulunan belge ve defterlerin acil olarak restorasyona tabi tutulması gerekmektedir.

---

[44] *Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi'nin Kuruluşu ve İlk Yüzyılı* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999).

EK 1: Bulgurlu köyü ile Gaziler tepesinden aşağıdaki düzlüğe kadar olan arazilerin Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edildiğini gösteren kayıtlar (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, nr. 733, s. 189 (Sayfanın sol alt tarafındaki kayıt, Gaziler tepesi ve yakınındaki 100 dönümlük arazinin Hüdayi tarafından ihya edildiğini göstermektedir).

EK 2: Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edilen Bulgurlu köyü ve Gaziler tepesi civarındaki arazinin sınırlarının tesbiti için teşkil olunan komisyon tarafından kaleme alınan "sınurname" sureti (BA, TD, nr. 733, s. 186-188).

EK 3: Bulgurlu köyünün içinde Aziz Mahmud Hüdayi tarafından bir bağın satın alındığına dair Üsküdar kadılığı tarafından düzenlenen satış hücceti (T.C. Vakıflar Başmüdürlüğü, İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphanesi ve Arşivi (Selimiye), nr. 4798).